

A Mecsek Gyógyteaák története Pécsvárad szellemiségének tükrében

Szabó László Gy.

Bevezetés

35 éve született a 'Mecsek Gyógytea család'. Jelenleg a pécsváradai Mecsekdrog Kft. üzeme állítja elő a szálas és filteres gyógytea-keverékeket. Honlapjáról megtudhatjuk, hogy milyen gyógytea- és élvezeti (gyümölcs- és étrendkiegészítő) teaféléket forgalmaz.

A betakarított vagy termesztett gyógynövényektől az elegáns dobozokba csomagolt filteres teáig hosszú és precíz munka vezet. Nem csak gépsorokra, megfelelő helyiségekre van szükség, hanem kiváló minőségű, bizonyítottan megvizsgált, ellenőrzött és az előírásoknak megfelelő alapanyagokra, drogokra is. Együttműködő partnereket kell választani, akik a szálas és filteres teák készítéséhez szükséges aprított drogot rendszeresen szállítják az üzembe, ahol a filterezés és az aromazáró csomagolás folyik. Mindehhez hozzáértő személyzet szükséges. Szigorúan be kell tartani az európai uniós minőségbiztosítási előírásokat.

Az ízléses és vonzó dobozok és csomagok elkészítése is fontos. A kereskedelem megszervezése külön „tudomány”, hiszen biztosítani kell a versenyképességet, nem csak a kiváló minőségű árut.

Mecsektea Kft. részére végzett szakmai tanácsadást örömmel teszem. Az itt folyó igényes, becsületes és hasznos munka segítése kezdettől fogva szívügyem.

Pályámról néhány mondatot hadd közöljek a tisztelt Olvasóval. Érdeklődésem iskolás korom óta a növények megismerése és felhasználási lehetőségei felé vonzott. Gyógyszerészi diplomám megszerzését követően mezőgazdasági kutatóhelyeken (tápiószzelei Országos Agrobotanikai Intézet, iregszemcsei-bicsérdi Takarmánytermesztési Kutató Intézet, budakalászi Gyógynövény Kutató Intézet) dolgoztam, majd a Baranya megyei Gyógyszertári Központban végeztem termékfejlesztési munkát. Közben lehetővé vált, hogy a megalakuló Janus Pannonius Tudományegyetem Növénytan Tanszékén bekapcsolódjak a növényélettan oktatásába. Később tanszékvezető egyetemi tanár lettem, a biológia szakos hallgatóknak oktattam a növényélettant. Megvédtem biológiai habilitációm a Természettudományi Karon és akadémiai doktori értekezésemet a növények kémiai kölcsönhatásából. Aktív pályám vége felé az Orvostudományi Kar megbízott a gyógyszerész szak gyógynövényismereti tanszékének megalapításával. A farmakognózi tanszék első professzoraként hozzájárultam, hogy ma már külön szervezetként működjön a Gyógyszerésztudományi Kar. Tehát, a mai napig – mint emeritus professzor – azon a tudományterületen dolgozom, amit hivatásként szeretek.

A gyógyteaák alkalmazása ma is hozzátartozik az orvosi praxishoz, de egészségmegőrző és betegség-megelőző szerepük is fontos. Hiszen a betegségre panaszkodó betegek mellett a testi és lelki békességre törekvő polgárok életviteléhez is jótékony hatású a teák alkalmazása. A hagyományokat őrizve, a népi tudást felhasználva gyógyteaaink többségét az Országos

Gyógyszerészeti Intézet (ma Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet, OGYÉI) forgalomba helyezési engedélyt adott a benyújtott dokumentáció és termékvizsgálati értékelés alapján. Az alkotó drogkomponensek bizonyítottan előnyös gyógyhatása a szakirodalom tükrében ismert. Az alapanyagok minőségvizsgálati bizonylatai tanúskodnak arról, hogy a felhasznált drogok megfelelnek az érvényes európai és magyar gyógyszerkönyvi cikkelyek előírásainak. Lehetőség nyílt házi szabványok, specifikációk kidolgozására is olyan esetekben, amikor a komponensként szükséges drogra nem készült gyógyszerkönyvi előirat. Ezeket a hatóság elfogadja.

Törekszünk a felhasználásra és alkalmazásra vonatkozó tájékoztatót úgy elkészíteni, hogy a benne foglalt alapismeret érthető és hiteles legyen. Nagyon nagy szükség van arra, hogy a fogyasztót ne tévesszük meg. Csakis a becsületes munkának van értelme!

Öröm számomra, hogy a fitoterápiás törekvésekhez a Mecsekdrog Kft. is hozzájárulhat. A Melius Alapítvány honlapján most közzé tett gondolataimmal is ezt a célt szeretném szolgálni.

Pécs, 2021.

Szabó László Gy.
az MTA doktora
emeritus professzor

Hatóanyag – különleges növényi vegyületek szerepe a növények életében: védekezés kórokozók és kártevők ellen, virágbiológia, allelopátia, növekedés-szabályozás

A múlt század elején a gyógyszerismeret túlnyomó részben a gyógynövények ismeretére terjedt ki, a növényi és kisebb arányban az állati és ásványi anyagok gyógyászati felhasználása miatt. A szerves kémia fejlődése következtében a szintetikus gyógyszerek fokozatosan átvették a vezető szerepet. A gyógyszerismeret ma már az orvosok, állatorvosok és gyógyszerészek számára a hatás alapos megismerésére vonatkozik, vagyis hatóanyagok megnevezése, hatásuk terápiás felhasználása a lényeg. Emiatt *farmakológia* a tudományterület megnevezése. A jelenkorban, a legtöbb országban a *farmakognózia* a hagyományos gyógynövény- és drogismeretre vonatkozik.

Tehát azt a vegyületet, amelyet orvosi célra használunk és valamilyen élettani hatással tudunk jellemezni, *hatóanyagnak* nevezzük. A gyógynövényekre is jellemző, hogy hatóanyagokat tartalmaz, mégpedig leggyakrabban többfélét. A gyógyszerekben legtöbbször ismert szerkezetű és hatású, egy vagy akár több összetevő vegyület teszi ki a hatóanyagot. A növényi gyógyszerekben is így van, de hatóanyag lehet kivonat (pl. extractum vagy tinctura) is. A kivonatokat is standardizálni kell valamelyik (általában a fő hatásért felelős) ható vegyületre, csak így lehet megbízható az adagolása.

Ha növényi hatóanyagról beszélünk, felvetődik a kérdés: a növény életében van-e szerepük? A választ bőséges növényélettani és növénybiokémiai ismeret birtokában tudjuk megadni. A fogyasztó (konzumens) élőlényekre ható bioaktív növényi vegyületek a növény

anyagcseréje során képződnek. Az elsődleges (primer) anyagcsere minden terméke (szénhidrátok, zsírok, fehérjék) a növény építő és lebontó életfolyamatait szolgálja, számos speciális, genomtól függő enzim közreműködésével. Ide soroljuk a speciális szerepet betöltő vitaminokat is. A másodlagos (szekunder) anyagcsere termékei a *speciális metabolitok*, amelyek sajátos genetikai adottság következtében képződnek, jellemzők a növények kisebb vagy nagyobb csoportjára (rendszerezésre is alkalmasak: *kemotaxonómia!*). Szerepük lehet egymás fejlődésére, talajba vagy tápközegbe jutva a másik növényfaj egyedeinek fejlődését, növekedését gátolják (*allelopátia*), vagy serkentik (endogén növekedésszabályozók, *fitohormonok*). A legfontosabb szerepük az egyedfejlődésben van, szerepet játszhatnak a stressz (betegség, kártétel, szélsőséges ökológiai hatások) kivédésében. A sokrétű és bonyolult kapcsolatokra néhány példa szolgáljon.

Speciális metabolit a dohányfélék (*Nicotianae*) családjának névadójára (*Nicotiana tabacum*) jellemző alkaloid, a *nikotin*. Emberre, melegvérűekre halálosan mérgező, még a bőrön is átszívódik. Emiatt tetűirtásra csakis védőfeleszereléssel adagolható. Ugyanis a nikotin a rovarok nagy részét is elpusztítja, idegméreg, az idegsejtek közötti ingerület-átadást blokkolja. Azonban a dohánynövényt megvédi sok kártevő ellen. A dohánymozaik-vírusra viszont nem hat, vagyis a növény vírusfertőzés következtében elpusztulhat.

Erősen mérgező a citosztatikus *kolchicin* alkaloid, humángyógyászatban, egyes rákbetegségekre alkalmazott terápia során életmentő lehet. Az őszi kikerics magja, de az egész növény tartalmaz kolchicint. Legelőkön ősszel gyakran virágzik, szép lila lepellevelleivel feltűnő. A szarvasmarha kikerüli keserű íze miatt. Az alkaloidok általában erősen keserű ízűek, az állatok kikerülik, de szénába kerülve már mérgezést okozhatnak, mivel az alkaloidok stabil vegyületek, ebben az esetben a kolchicin a száraz növényben megmarad, sőt feldúsul. Érdekes hatás, hogy osztódó növényi sejtekben képes megduplázni a kromoszóma-szerelvényt. Ezt a növénynemesítők tetraploid növények előállítására használják (pl. a tetraploid vöröshere növények nagy leveleket hoznak, dúsabban teremnek). Meg kell jegyezni, hogy az alkaloidok a növényekben só formájában fordulnak elő, emiatt vízben jól oldódnak és felszívódnak. Erős hatásúak, teanövényként nem alkalmazhatók. Kivételnek számít a vérehulló fecskefű (a mákfélék családjába sorolt *Chelidonium majus*), melynek drogjából epegörccs elleni vizes vagy alkoholos kivonat készíthető. Toxikus hatóanyaga, a *kelidonin* miatt teaként használva orvosi-gyógyszerészi felügyelet szükséges.

A teanövények többsége nem tartalmaz alkaloidot, kivétel az alkaloidszerű *koffein*, teofillin és teobromin (purin-származékok). Szerves savakkal sót képeznek, emiatt a koffein kávéültetvényekben a csapadékkal vagy öntözővízzel kimosódik a talajba, feldúsulva gátolja a vele együtt növő másik növényfajt, vagyis allelopátiás hatású. Talajban viszonylag lassan bomlik le. A koffein, mint hatóanyag jól ismert, sőt hajsamponba is alkalmazzák.

A zöld növények egyik fontos hormonja a szalicilsav. A betegségek elleni védekezésben játszik szabályozó szerepet. Mint fenolos hatóanyag, származékai (pl. *szalicin*) egyes növényekben felhalmozódik. A fűzfa (*Salix* fajok kérge, levele) különösen sok szalicint halmoz fel kérgében (*Salicis cortex*). Biztosítja a kéreg alatti szövetek épségét, de hatóanyaga miatt a humángyógyászatban köszvény, reumás fájdalmak kezelésére, teakivonat készítésére alkalmas. A szalicilsav penészgomba-ellenes hatása közismert, a híres *Aspirin*ről nem is szólva!

Általánosan gyakori, változatos szerkezetű hatóanyagcsoportba sorolhatók a fenolsavak, polifenolok. Tágabb értelemben a flavonoidok, antocianinok is ide tartoznak. Szabadgyökfogó sajátságuk az oxidatív stressz kivédésében nyilvánul meg (pl. az epidermiszben a fényből kiszűri a káros UV-B és UV-C sugárzást, ezáltal a a kloroplasztiszok

károsodása kisebb), de fertőzés helyét is körül zárja, megakadályozva a kórokozó további terjedését. Ilyenkor a fehérjék kicsapódása megy végbe, helyi foltok keletkeznek a levéllemezen. Hatóanyagként a gyógynövények sokféle alkalmazásában igazolható aktivitásuk.

A példákat a speciális metabolitokhoz tartozó illó anyagokkal zárom. Az olajos jellegű vegyületek vízben nem vagy alig oldódnak, olaj formájában, kivonással nyerhetők ki a növényekből. A fő összetevői monoterpének. Pl. a menta-illóolajban *mentol*, a kakukkfű-illóolajban *timol*, a citromfűben *citral*. A nevük is arra utal, hogy olajok, de nem zsíros olajok (mint pl. a napraforgó-olaj). A könnyen párolgó olajokat, illóolajokat gyakran éterikus olajoknak nevezik. Lehetnek rovarriasztók (pl. a levendula elűzi a molyokat), más esetben a nektárdús virágokba vonzzák a beporzó rovarokat (pl. floxvirágba a kolibrihoz hasonlóan repülő szender). A mézet gyűjtő méhek, vadméhek és más rovarok virágökológiai és beporzás-biológiai szerepe – kis túlzással – létkérdés mai világunkban. Egyre többen ismerik fel, hogy az ökológiai növénytermesztés az egyetlen lehetőség, ami ellensúlyozza a terméshozam-hajhászó és környezetszennyező gazdálkodást.

Tea-gyógynövények – vízben oldódó hatóanyagok

A hatóanyagok nagy része vízben oldódik. Emiatt vízzel könnyen kivonhatók a nyers növényből vagy a száraz drogból. A teanövények vízben oldódó hatóanyagait vonjuk ki, amikor meleg vízzel leöntjük vagy forraljuk a száraz drogot. Ez az extrakciós technológia legegyszerűbb formája. A következő lépés a szűrés, tasakos tea esetén a filteren keresztül történik a kivonás, szűrés nem történik, de üledékképződés ilyenkor is gyakran tapasztalható. A teafogyasztó mindig számíthat arra, hogy kisebb mértékű üledék képződik. Ilyen esetben a csészében leülepedett maradékot ajánlatos meghagyni. A vízben oldódó hatóanyagok alkoholos kivonással is kinyerhetők (*tinctura*) vagy bepárolhatók (*extractum*).

A vízben alig oldódó vagy nem oldódó hatóanyagok (pl. glikozidok aglikonja, kevés poláros atomcsoporttal rendelkező vegyületek) tea formájában nem vagy alig hasznosulhatnak. Ilyen esetekben más kivonási módszereket kell alkalmazni, pl. éteres vagy zsíros olajjal való kivonás, kivonószer eltávolítása, oldás zsíros olajban.

Az erős hatású vegyületeket tartalmazó gyógynövényekből extrakciós módszerekkel vonják ki a hatásért felelős vegyületeket. Tisztítás után gyógyszert készítenek belőle. Pl. a rózsameténgből (*Catharanthus roseus*) kivont alkaloidokat, a mieloid leukémia elleni *vinkrisztint* és a *vinblasztint* – akárcsak a szintetikus hatóanyagokat – gyógyszer technológiai úton formulázzák.

Gyógynövények kolostorokban és a népi orvoslásban

A magyarországi gyógynövényismeretre is jellemző az ősi népi hagyományok megőrzése, később lejegyzése, majd írásbeli megörökítése. A füves könyvekben olvasható ismeretek a művelt, olvasni tudó gyógyítók révén újra a nép ismeretkörébe kerültek, s újra a hagyományos népi orvoslásban kaptak helyet. A keresztény Európa sok gyógynövényt a Bibliából ismert meg. A hasznos növényeket a művelt és többnyire Nyugat-Európa egyetemlein tanult orvosok és papok ismerték legjobban. A herbáriumokat, füves könyveket ők írták. Megkezdődött a gyógy- és fűszernövények kultúrába vétele. Erre a legalkalmasabbnak a kolostorkertek mutatkoztak.

Magyarországon a középkorban kolostori gyógyítást a bencések (Pécsváradon és Pannonhalmán) és a domonkosok (Margit-szigeten) végezték, de jelentős volt a karthauzi szerzetesek tevékenysége is rendházakban és plébániákon. Az újvilági termesztett növények még nem voltak ismertek, ezek kivételével sokféle, máig is használatos gyógy-, fűszer- és zöldségnövényt kezdtek termesztani. Régészeti és archeobotanikai leletek hiánya miatt csak következtetni tudunk a középkori valóságra.

A telepített gyógynövények a Szent István korában már terjedő bencés hagyományokat, a 795-ben kelt „Capitulare de villis” előírásait és a Sankt Gallen-i kolostor örökbecsű kerttervét figyelembe véve a 12-13. század fordulóján készült Pray-kódexben felsorolt fajok közül kerültek ki: liliom, rózsza, nehézszagú boróka, rozmaring, menta (pulegium), majoranna, levendula, kerti izsóp, méhfű (citromfű), kakukkfű, tisztesfű, orvosi zsálya, muskotályzsálya, kék nőszirm, kerti ruta, fűszerkömény, édeskömény, ánizs, lestyán, kapor, petrezselyem, zeller, turbolya, istenfa (*Artemisia abrotanum*), fehér üröm, torma, fehér mályva, apró bojtorján, varádics, kövirózsa, (bab: lóbab).

A híres Sankt Gallen-i kolostor kertje egész Európa kolostorkertjeinek mintájául szolgált.

A középkori kolostorok kertje sok hasonlóságot mutatott a kor temetőkertjeihez. Figyelembe véve a természeti adottságokat, a hagyományokat, a gyakorlati szempontokat többé-kevésbé azonos kertterv szerint létesültek. A kert közepén kereszt található, ehelyett vagy ezzel együtt általában díszes örökzöld fa, például ciprus, tuja vagy életfa helyezkedett el.

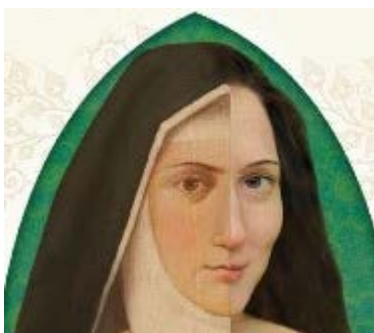

*Kolostorkertek középdíszje leggyakrabban az illatos, nehézszagú boróka (*Juniperus sabina*)*

Sokszor gyümölcsfák, többnyire körtefák is nőttek a szegélyek közelében. A kerengőn belül nem hiányzott a liliom, a rózsza, a szőlő, továbbá a bokrokat alkotó levendula, rozmaring vagy más, oltárdíszítésre is alkalmas dísznövény. A kolostori kórház mellett vagy mögött alakították kis a zöldség-, fűszer- és gyógynövénykertet. Távolságban halászatra alkalmas tó létesítésére is sor kerülhetett. Általában nem hiányzott a baromfitartás sem, hiszen ez biztosította a tojást. A szabad terület zöld növényei biztosították a tyúkok élelemforrását.

A tudós szerzetesek közül kiemelkedő gyógyító tevékenységet végzett a bencés *Hildegard von Bingen*, aki 1098. szeptember 17-én Alzey-Bermersheimben született és 1179. szeptember 11-én Rupertsbergben hunyt el. A bencés rend szentnek tartotta, de hivatalosan nincs szentté avatva. Életművének egyházi elismerését jelzi, hogy XVI. Benedek pápa 2012-ben egyházdoktorrá avatta.

Példája kiemelésre érdemes. Életszemléletét *Clairvaux-i Szent Bernát* eszmeisége határozta meg, aki a ciszterci rend alapítójaként vált ismertté. Vallotta, hogy Istenhez az erdőkben közelebb juthatunk, mint a templomokban.

A középkor leghíresebb gyógynövényismerő szerzetesnője, Hildegard von Bingen (1098-1179), internetről

Bingeni Hildegard Rupertsbergben a bencés apácakolostorban volt apátnő. Sokoldalúságára vall, hogy egy személyben volt a kor kiemelkedő filozófusa, költője, továbbá egyházi énekek, versek és imák szerzője. Élettörténetét sokan feldolgozták, ma is nagyra értékeljük kivételes egyéniségét.

Leghíresebb művei: Égi harmóniák (liturgikus énekek) – *Symphonia harmoniae caelestium revelationum*; Az isteni erők játéka (énekes misztériumdráma) – *Ordo Virtutum*; Tudd az utat – *Liber Scivias*. Számunkra az orvoslásról szóló munkái a legfontosabbak. A Kairosz Kiadó 2004-ben jelentette meg az „Okok és gyógymódok” c. írását.

A *Physica (Liber simplicis medicinae)* c. műve több részből áll: *Füvek könyve* (kb. 150 faj), *Fák könyve* (kb. 40 faj), Isten állatkertje (sárkány, kígyó, gyík, béka, gyík, szalamandra, teknős béka, csiga, pók, skorpió, földigiliszta stb.).

Az általa ismert termesztett lágyszárú növényeket, köztük a gyógynövényeket „A Füvek könyve” tárgyalja:

gabonafélék: búza, tönköly, rozs, zab, árpa, köles, muhar

hüvelyesek: borsó, lencse, lóbab, csillagfürt, bagolyborsó, bükköny

olajnövények: kender, mák, len

fűszer-, zöldségnövények: kömény, édeskömény, pasztinák, kapor, lestyán, zeller, petrezselyem, turbolya, saláta, káposzta, mustár, torma, vizitorma, zsázsa, retek, hagyma, fokhagyma, üröm-fajok, margitvirág-fajok, varádics, katicavirág (*Nigella*)

ajakosvirágú fűszer-, illatos növények: levendula, rozmaring, kakukkfű, pemetefű, árvacsalán, zsálya, muskotályzsálya, izsóp, csombord, menta-fajok, macskamenta, kerek repkény, szurokfű, tisztessű, citromfű (méhfű),

nem honos, főleg mediterrán növények: galanga, kurkuma, rómaikömény (*Cuminum*), gyömbér, bors, kubeba, babér, olajfa, datolyapálma, citrom, fahéj, szerecsendió, szefdűszef, aloe, mirha, tömjén

egyéb (nem csoportosított) növények: édesgyökér, rózsa, liliom, útifű, fekete hunyor, tüdőfű, bazsarózsa, körömvirág, kerti ruta, gímpáfrány, sárga tárnics, görögszéna, porcsin, keserűfű, örménygyökér, mályva, ziliz, iringó, libatop, lóhere, apróbojtorján, borostyán, fekete bodza, gyalogbodza, nagy ezerjófű, kis ezerjófű, fekete csucsor, ökörfarkkóró, gamandor, kankalin, földitömjén, harangláb, kötörőfű, macskagyökér, bürök gémor, fekete nadálytő, libapimpó, tyukhúr, farkasalma, konkoly, vassfű, gyöngyvirág, vérontófű, festő csülleng, kocsord, martilapu, szeder, szamóca, fekete áfonya, sóska, foltos bürök, kövirózsa, földitök, aranyvessző, gombernyő, őszi kikerics, erdei pajzsika, kapotnyak, kutyatej, nadragulya, beléndek, mandragóra, homoki pimpó, apró szulák, zsidócserezsnye, katángkóró, deréce veronika.

Hildegard von Bingen könyvében szereplő gyógynövények közül a Calendula officinalis, a Pulmonaria officinalis és a Paeonia officinalis akvarelljei (Calendula forrása: L'Orto botanico di Padova 1545-1995; Pulmonaria és Paeonia forrása: Blunt, W., T. Stearn, W.: The Art of Botanical Illustration)

„A fák könyve” is sok hasznos információt tartalmaz:

alma, körte, birsalma, naspolya, berkenye, barack, meggy, cseresznye, kökény, szilva, dió, mandula, mogyoró, füge; eperfa, szelídgesztenye; boróka, ciprus, puszpáng, tiszafa, fenyő fajok; hárs, tölgy, bükk, gyertyán, nyár, nyír, fűz, juhar, kőris, éger, kecskerágó, som, galagonya, fekete ribizske.

Hildegard von Bingen gyógyító tevékenysége kiterjedt a kolostori patikák munkájára is. A feljegyzések szerint előiratai alapján a kertben termesztett gyógy- és fűszernövényekből gyógyteákat keverték, gyógycseppeket, boros és ecetes főzeteket, szeszes kivonatokat,

gyógylekvárokat és külsőleges célra keneteket, lisztes vagy zsíros kencéket készítettek. A leírásokban diétás és étkezési javallatok, továbbá állatorvoslási vonatkozások is szerepeltek.

Kép közepén *Lilium candidum seu album* (Forrás: Blunt, W., T. Stearn, W.: *The Art of Botanical Illustration*)

Példaként érdemes egy készítési előíratot idézni: „Végy egy fej liliumhagymát, erősen törd össze öreg zsírral, olvaszd fel egy tálban és tedd edénybe. Leprára. Szárát, leveleit összetörve nyomja ki a levét és gyúrja össze zsírral, kiütésekre kenje. A liliumvirágok illata megörvendezteti a szívet és gondolatokat át.”

A kolostori kórházakban folyó orvosi munka tehát úgy vált teljessé, hogy a gyógynövénykertből begyűjtött növényeket teaként vagy kivonatok formájában alkalmazták. A gondos kezelés, ápolás fontos része volt a szerzetesek által végzett szertartásoknak, főként az imádkozásnak. E szakrális tényezőnek később is nagy szerepe volt a papok vagy lelkészek által végzett orvoslásban. Például, Németországban *Sebastian Kneipp* (1821-1897) Würzburgban, a Svábföldön vezette be a később egész Európában híressé vált és nevéről elnevezett fürdőkúrát. A „Kneipp-kúra” a holisztikus orvoslás máig tartó példája, hiszen a balneoterápiát jól kiegészíti a gyógynövényekkel való terápia (fitoterápia), az egészséges táplálkozás (dietetika), továbbá az elmélkedéssel, imádkozással gazdagított séta, a rendszeres mozgás (pszichoterápia és fizioterápia, mechanoterápia), de nem marad ki az egészséges lábbeli alkalmazása sem (orthopedia).

A szakrális elemek a magyar népi orvoslásban is nagy szerepet kaptak, erre példa *Erdélyi Zsuzsanna* (1921-2015) etnográfiai kutatása, a vallásos magyar népi imádságok gyűjteménye. Az archaikus népi imák egy részében még az ősi, sámánisztikus hitvilág elemei fedezhetők fel, többségük azonban a keresztény hitből fakad.

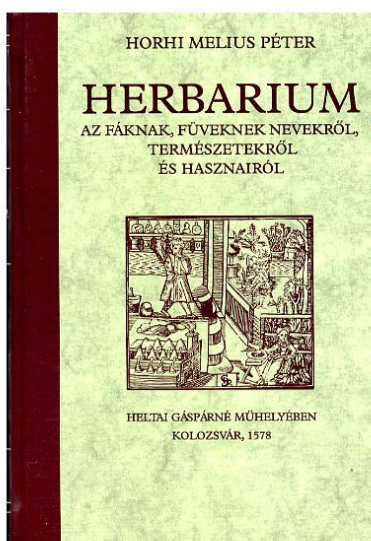
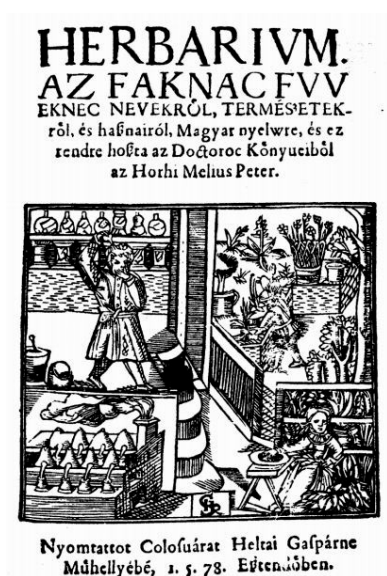
A hazai gyógynövényekkel történő orvoslás maradandó bizonyítékai a magyar nyelven megjelenő (évszám feltüntetve) füves könyvek, herbáriumok. Többnyire művelt, latinul és németül jól tudó papok és orvosok művei, például: *Melius Juhász Péter* (1578), *Kájoni János* (1656), *Pápai Páriz Ferenc* (1690), *Csapó József* (1775), a múlt században *Zelenyák János* (1908) lekéri plébános, majd legutoljára *Szalai Miklós* (1973) halimbai pap. A Magyarországon jól ismert és népszerű *Maria Treben* füves könyveire (1980-2013-ig sorozatok) is a vallásos hit jellemző.

A hagyományokon alapuló népi gyógynövényhasználat a Kárpát-medencében, legjobban, Erdélyben maradt meg. Tudományos feldolgozásában, értékelésében a marosvásárhelyi Rácz Gábor és felesége, Rácz-Kotilla Erzsébet végzett maradandó munkát. Munkatársuk, Csedő Károly a Hargita gyógynövénykincsét térképezte fel, de egész Erdélyre kiterjedt a máig tartó értékelés és adatbővítés. Kiemelkedő munkát végzett Babulka Péter, legújabbán pedig Papp Nóra és újabb, pécsi tanítványai.

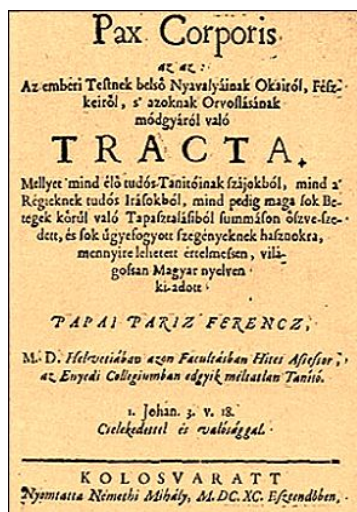
A leghasznosabb, összegző művek Szabó T. Attilának (1978, 2013) köszönhetőek: Melius Juhász Péter (1578) – Herbárium, Kolozsvár; Váradi Lencsés György – Egész orvosságról való könyv, azaz Ars Medica (1577 k.) – Teleki Téka, Marosvásárhely.

Kájoni János (1656, Csíksomlyó) „Hasznos orvoskönyv az fáknak és füveknek erejéről” művét Miklóssy Vári Vilmos és Péter H. Mária (2014) elemzései teszik még használhatóbbá. Néhai Miklóssy Vári Vilmos, a vácrátóti Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet munkatársa (korábban a csíkszeredei Mikó Múzeum biológus muzeológusa) a Pécsi Tudományegyetem TTK Növénytan Tanszékén, Borhidi Attila elnökletével, 1980-ban a témából doktorált. Disszertációjának címe: Kájoni János Herbáriumának összehasonlító vizsgálata; tudománytörténeti értékű, hogy az opponensek Rácz Gábor és Grynaeus Tamás voltak.

Benkő József „Nomenclatura Botanica Flora Transsylvanica” (1778) művét Kapronczay Katalin dolgozta fel.

Melius Juhász Péter: Herbárium (1578), Kriterion Kiadó és jobbra Balassi Kiadó, Budapest

Pápai Páriz Ferenc – Pax corporis (1690, további 8 kiadás 1774-ig, legújabb 1984)

Károni János: Herbarium

Az egész Kárpát-medencére kiterjedő etnobotanikai adatgyűjtés és feldolgozás neves ernográfusok és botanikusok nevéhez fűződik (Szabó 2016): Vajkai Aurél (Borsa völgye), Gunda Béla (gyimesi és moldvai csángók), Gub Jenő (Sóvidék, Kis-Küküllő), Vasas Samu (Kalotaszeg), Rácz Gábor, Füzi József, Csedő Károly (Kovácsna, Hargita), Rab János (Gyimesbükk), Grynaeus Tamás (bukovinai székelyek), H. Zelnik Katalin (Gelence, moldvai csángók), Halász Péter (moldvai csángók, Gyimes), Szabó T. Attila és Péntek János (Kalotaszeg), Kóczián Géza (Kászon, Kalotaszeg, Gyimesvölgye, Máramaros).

A gazdag és még ma is bővülő adatok azt bizonyítják, hogy Magyarországon az európai gyógynövények hagyományos felhasználása egy évezred alatt sem változott lényegesen. Az újkori növények a földrajzi felfedezések miatt bővítették a kört. A jelenkorban, az internetes adatszerzés révén egyre több gyógynövényről szerzünk tudomást. Egyre több a kevésbé hiteles információ, uralkodik a piaci szemlélet, a felületes közlés.

Teadrogok gyógytea-keverékekben

Régen a hozzáértő asszonyok, ritkábban emberek a mezőn, réten vagy erdőben gyűjtött gyógynövényt a száraz kamrában fellógatták, és amikor szükség volt rá, használták például „teának es jó hasfájástól” megjegyzéssel. A gyógynövény-csokrok manapság újra divatba jöttek, sőt újabban a nem mérgező dísz- és gyógynövényeket frissen, vagy sütve, főzve meg is eszik.

Gyógynövényismeretet – nem éppen helyes elnevezéssel „farmakognóziát” – szervezett formában ma már nem csak gyógyszerészeknek oktatnak az egyetemeken. Természetgyógyászoknak szóló tanfolyamokon, továbbképzőkön akár levelező oktatás formájában is bárkiből lehet „füves ember”. Így aztán a gyógyteák készítése is akárhol lehetővé vált.

A gyógyszerértárban gondosan feldolgozott, különféle termékkategóriákba sorolható teadrogokat lehet kapni – ha a gyógyszerésznek nem okoz túl nagy gondot és „megéri”, érdemes ezzel foglalkoznia, hiszen a gyógyszerésznek az egyetemen, szigorlaton kell bizonyítania gyógynövényismereti alapképzettségét. Ebbe a körbe tartozik a fitoterápiás alkalmazás is. Az okleveles gyógyszerész így önállóan készíthet olyan teakeveréket, amihez szükség esetén az orvos véleménye is szükséges, különösen például akut lázas állapot, görcs, fájdalom esetén.

Érdemes megjegyezni, hogy a közforgalmú gyógyszerértárban dolgozó gyógyszerészek többsége szívesen készítené akár egyénre szabott összetételű gyógytea-keverékeket is, ha legalább annyi teadrog állna rendelkezésére, amennyi érvényes gyógyszerkönyvünkben megtalálható.

A legnagyobb gond ezzel kapcsolatban az, hogy az európai gyógyszerkönyvvel összehangban, a VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben is sok olyan teadrog van, ami nehezen beszerezhető, vagy eddigi használatának kevésbé volt hagyománya. Ilyenek például: *Anisi stellati fructus*, *Ballotae nigrae folium*, *Bistortae rhizoma*, *Boldo folium*, *Centellae asiaticae herba*, *Cynarae folium*, *Eucalypti folium*, *Fraxini folium*, *Hamamelidis folium*, *Harpagophyti radix*, *Hydrastis rhizoma*, *Lythri herba*, *Oleae folium*, *Orthosiphonis folium*, *Plantaginis ovatae semen*, *Polygalae radix*, *Psyllii semen*, *Rhamni purshianae cortex*, *Salviae trilobae folium*, *Verbenae citriodoratae folium*). A ritkábban használt, főleg külföldi drogok nehezen szerezhetők be nagykereskedőktől, és minőségük sokszor nem felel meg a követelményeknek. A drogok helyettesítése pedig azért jelent külön problémát, mert a fő hatóanyagon kívül sajátos „mellékkomponenseket” is tartalmaznak. Épp ezért születtek a szabványos vényminták, közöttük nem egy species (teakeverék).

A FoNo (Formulae Normales) nem is előírásgyűjtemény, hanem – ahogy neve is kifejezi – vényminta-„példatár”. Egyes gyógyszerértárakban ma is megvan a könyvespolcon az 1986-ban megjelent, stencilezett „Gyógyszerészi Kézikönyv – Manuale Pharmaceuticum” (felelős kiadó: Nikolics Károly, az MGYT akkori elnöke). Ez a kiváló „materia medica” példaszerűen járult hozzá a *galenusi és magisztrális gyógyszerészet* megújulásához.

Tudnunk kell, hogy a teadrogok túlnyomó része túlادagolás esetén sem okoz jelentős mellékhatást; a mérgező teadrogok közül csak a vérehulló fecskefű drog minősül egykeresztesnek.

Figyelembe kell venni, hogy a sokkomponensű teakeverék nem hatásosabb, mint a kevés drogból álló, hiszen a fő hatásért felelős alkotórész hígulása következtében a keverék annál kevesebb fő hatóanyagot tartalmaz, minél több drogból áll.

Tudományosan igazolt, bizonyított szinerg hatásról gyógyteák esetében nagyon nehéz véleményt alkotni. De ez is lehetséges. Teakészítéskor a vegyes szöveti szerkezetű drogokból álló keverékeket célszerű egy percig forralni a teavízzel, majd lefedve állni hagyni, és leszűrni. Az ilyen vizes kivonás, ha nem is teljes hatékonyságú, de elég kíméletes, továbbá elegendő a mikrobiológiai szennyezők jelentős csökkentéséhez.

A teadrogok kúraszerű alkalmazása esetén célszerű egy-egy hét szünetet közbe iktatni annak érdekében, hogy az esetlegesen túl sok cserzőanyag ne terhelje a májat. A kúra eredményességét nem csökkenti a rövid ideig tartó „májkímélés”.

Gyógyteakeverékek előállítása – Mecsek Tea

Az 1980-as évek elejétől a Baranya megyei Gyógyszertári Központban termékfejlesztési tevékenység vette kezdetét. „Mecsek gyógytea” termékcsalád kialakításával és engedélyeztetésével foglalkozott a Gyógynövény Laboratórium, e sorok írójának irányításával. Az első gyógytea-keverékeket 1986-ban vette nyilvántartásba az Országos Gyógyszerészeti Intézet.

1989-ben az állami vagyon magánkézbe került. A privatizáció során a teák gyártási és forgalmazási jogát részben a Herbária Vállalat (később Rt.), részben a pécsváradi Mecsek-Drog Kft. vette meg a fokozatosan átalakuló Gyógyszertári Vállalattól, illetve később Pannonmedicina Gyógyszerkereskedelmi Vállalattól (Zrt.-től), amelynek jogutódai a privatizált vagyonból létesített pécsváradi Pannonpharma Gyógyszerkészítő Kft., valamint a nagykereskedelmi tevékenységet folytató Hungaropharma Rt. Utóbbi viszonylagos önállósága megszűnt, ma az Rt. Kaposvári Logisztikai Központjának átrakó bázisa.

A pécsváradi Mecsek-Drog Kft. 1986-ban alakult meg. A Gyógyszertári Központban kidolgozott és engedélyeztetett gyógytea-keverékek előállításával és forgalmazásával vette kezdetét saját tevékenysége.

A népi gyógynövényhasználat úttörői a Dél-Dunántúlon

A Mecseken honos gyógynövények felkutatása a Mecsek első nagy botanikusa, *Nendtvich Tamás* (1782-1858) érdeme. A Késmárkon született gyógyszerész 1804-ben került a városba. Első útja a Mecsekre vezetett. Leírta, hogy mennyi hasznos gyógynövény él a hegységen. Hamarosan a pécsi Mecsek déli oldalán egyre bővülő kertet létesített, amelyben a gyümölcsökön kívül a gyógynövények is helyt kaptak.

Nendtvich Tamás

Horvát Adolf Olivér (1907-2006) ciszterci paptanár, a Mecsek növényvilágának nemzetközileg is elismert botanikusa műveiben felsorolta azokat a flórakutató elődöket, akik sokat tettek a hegység növényzetének megismerése terén, többek között Kitaibel Pált, Janka Viktort, Borbás Vincét, Sadler Józsefet, Simonkai Lajost, valamint a pécsi Nendtvich Tamást és fiait, Nendtvich Károlyt, Nendtvich Vilmost, továbbá Balek Rudolf gyógyszerészsegédet és Majer Móric ciszterci szerzetestanárt.

Horvát Adolf Olivér Széchenyi-díjas ciszterci tanár, a Mecsek legnagyobb botanikusa, akinek tanítványa volt Kakas Sándor is. Mint diák, segített neki a fényképezésben. A jobb oldali képen 90 éves korában Stirling János professzor és Szabó László Gy. professzor között. Ekkor újította meg a Szent István Tudományos Akadémiát két segítő munkatársával (foto: Temesi Endre Miklós)

Baranya megye gyógynövényeinek legkiválóbb ismerője *Baranyai Aurél* (1903-1983) gyógyszerész volt. Növényismereti tudását rendszeres önképzéssel mélyítette el, sokat tanulva Horvát A. Olivértől. Így tudta megírni „Pécs város és környékének gyógynövényei” pályamunkáját 1956-ban, amellyel a Magyar Gyógyszerészeti Társaság kiemelt díját érdemelte ki.

Baranyai Aurél annyira megszerette szűkebb hazájának, Baranyának népét, a paraszt- és munkásembert, hogy közvetlen, mégis határozott kérdéseivel szinte játszva gyűjtötte össze tőlük azokat a gyógynövény-használatra vonatkozó adatokat, amelyeket helyi és országos lapokban publikált. Így írt erről: „Olyan ez, mint a folklór, a népzene vagy népmese. Minden egyes nappal elveszítünk belőle valamit. Ahogy halnak a falusi öregek, úgy tűnik el minden tanú, minden ősi tapasztalat vagy babona. A sok ocsú között néhány szem tiszta búza van. De annyira tiszta, hogy megéri a sok ocsút végig szemezni érette.”

Baranyai Aurél pályáját a Fridrich Sándor-féle 'Petőfi' patikában kezdte, itt dolgozott 18 éven át 1945-ig.

A Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógynövény Szakosztálya az I. Magyar Gyógynövény Szimpoziumot 1961-ben Pécsen rendezte éppen azért, mert a szakosztály vezetői jól ismerték Baranyai Aurél lelkes szervezőképességét. Az országos fórumon elhangzott „A gyógynövényügy Baranyában” c. előadásában összegezte Baranya megye gyógynövény-flórájának értékeit és ezzel együtt e kincs kutatásának történetét Marsigli Alajostól kezdve Majer Mórorig. Buzgóságának köszönhető, hogy 1972-ben a Pécsi Akadémiai Bizottság székházában került sor az első hazai népgyógyászati értékelő tanácskozásra, amelyen Rácz Gábor marosvásárhelyi professzor is előadást tartott. Akkor még ritka esemény volt a romániai magyar kutatás bemutatása Magyarországon! 1975-ben ugyanitt újabb etnobotanikai tanácskozás zajlott le Baranyai Aurél szervezésében. Érdemeit elismerve a 74 éves gyógyszerészt Augustin- emlékéremmel jutalmazta a Magyar Gyógyszerészeti Társaság. Ezután is lelkesen irányította a baranyai szakembereket. Több német és hazai kutatócsoporttal ismertette meg a Mecsek nevezetes gyógynövényeit. Különösen jó kapcsolatban volt a szegedi egyetem kutatóival (pl. Háznagy András, Szendrei Kálmán). 1981-ben a Salgótarjánban megrendezett országos gyógynövény konferencián „Népgyógyászat Baranyában” című előadásában összegezte élete ilyen irányú munkásságát.

Legtöbb népi gyógynövény-használati adatot az Ormánságban gyűjtött. Az erről szóló dolgozatában kiemelte az 1845-ben, Hölbling Miksa által írt tanulmányt: „Baranya vármegye orvosi helyirata”, amelyben „szép számmal találunk baranyai, illetve ormánsági gyógynövényekre való utalásokat, statisztikai és néprajzi adatokat, megfigyeléseket”. Forrásértékű könyvként értékeli még Berde Károly művét (1940, A magyar nép dermatológiája), főképpen pedig Kiss Géza (1937, 1952) „kákicsi református lelkész” Ormánságról szóló könyvét és szótárát.

Kiss Géza kákicsi református lelkész szobra Sellyén, az Ormánság fővárosában (foto internetről)

Érdeemes idézni néhány érdekes adatot ormánsági felmérését tárgyaló tanulmányából (1978):

„Én még ismertem őket, hiszen apám negyven évig gyógyszerészük volt az Ormánság északi csücskén. Egy vasúti állomás nélküli falun, ahol a legnagyobb gazdának sem volt húsz holdnál nagyobb birtoka, egy süket orvos képviselte az egészségvédelem humán pólusát. Azt lehetne hinni, hogy ilyen körülmények között a népi gyógyászat felvirágzott, hogy a gyógynövények ismerete, felhasználása mindennapos volt. De nem így történt. Az ormánsági ember nem értett ehhez a tudományhoz, nem is igényelte, nem törekedett egészségvédelemre. Ez nem szerepelt a tunya ősök fatalizmusában, és legfeljebb az állat betegsége okozott gondot neki. Aki konyított valamit a növények gyógyító erőihez, az talán a néhány faluval távolabbról az eladó lányra hozott vő lehetett, aki jártasabb volt a lónevelésben, kezelésében és értett az adásvétel furfangjaihoz. A borbély, aki az orvos fogát is kihúzta és a szakállmérgezést kezelte, a gátőr felesége, a cséplőgép kezelője, a száraz és a vízimalmok molnárai, a faluzó cigányasszonyok és természetesen a bába. Ahol az ő tudományuk megállt, ott a javas segített, akihez Hiricsbe, Szaporcára, Vajszlóba vagy Sellyére kellett kocsizni. Mind ezek használták a herbákat, gyökereket.”

„Az apróbojtorján köhögésre, a zsurló gyomorfájásra, a bodzafa virága meghűléskor, a takarmánytők főzete csontrakás utáni fürdőbe, a tört borókatermés pálinkába áztatva vízidaganat ellen, a 'cípőr' (Tussilago) levele borogatónak a gyulladt daganatra, az égerfalevél főzete ekcéma esetén borogatásra, a kakukkfű fürdőkbe és gőzölőkbe, a katángherba főzete gyomorfájások esetén.”

„A héjakút (Dipsacus) leveleiben gyűlt harmat és esővíz arcápoló kozmetikum hírében állt: 'ezzel mozdózzál, szép löszöl!' Az ezerjófű főzetét hidegleléskor itták. Mindkét fagyöngy (Loranthus és Viscum) fájából furulyanyelvet faragtak. A gyümölcsaljafű (Malva neglecta) levelét, mint pépes meleg kataplazmát a fájós gyomorra és hasra helyezték. A farkasalmatermés főzete és friss levele sebborogatásra, a fekete gáboz (Symphytum officinale) gyökérreszeléke dagadt lábra kellett. A fokhagymát fülfájásra vagy tehénnek kenyérbélben beadva profilaktikumként alkalmazták. A földitök (Bryonia alba) gyökerét ízületi fájdalmak ellen fürdővízbe áztatták, de állatoknak is adták (az abrakba keverve, szeletekben) étvágyjavítóul. Fürdőkbe a javós tököt, a burgonyát és a szénapelyvát ajánlották.”

A Dráva menti erdők deres varjúháját, a Sedum hispanicumot összetörve és liszttel keverve a sertések mandulagyulladására ellen használták. A gyömbérgyökér (Geum – földigyömbér) fürdőjének gőzét hüléses főfájás esetén. A fekete csucsor nyers levét sebre, kelésre rakták.”

„A fehér liliom levele gennyszívó, virága, amit pálinkába áztattak: vágott sebek gyógyítója. A betyárkóró (Erigeron) herbája főzetében gyenge csecsemőt fürösztöttek, a pattogzó fű (habszegfű) főzetét felpattogzó lábsebek borogatására használták. A kapinya (Lagenaria) levele égési sebekre, a szederindalevél teája vágott sebekre, az ökörfarkkóró virága vízben lefojtva, majd napon pácolva fájós fogak öblögetésére volt használatos. A mezei zsálya levelét tejben főzték kehéről, állatnak is. Az üstökös gyöngyike levélfőzete sebtisztító volt.”

„A ház zsúptetejéről gyűjtött moha forró fürdőben ízületi fájdalmaknál volt hasznos. A pacóka (Euphorbia) tejnedve bőrizgató szerül szolgált. A pocagaz (Datura stramonium) magját pálinkában áztatva kehes lónak adták, főként a lókupec cigányok. Ez a tinktúra néhány napra elállította a kehét, és ez alatt a lovat eladták a vásárban, mint egészséges állatot. A szúnyogvirág (Lychnis flos cuculi) főzetét lábadozók itták étvágygerjesztőnek, de rosszindulatú daganatok esetében is.”

„A szűrös csodabogyó föld feletti részéből sűrű főzetet készítettek vízibetegségre, a tálcsa- vagy tányérvirág (Helianthus) decoctumának forró gőzét a fülbe vezették fülzúgás, nagyothallás vagy fülfájdalmak esetén. A szurokfű néhány ágacsáját álmatlan kisgyermek párnája alá helyezték. A gémeskutak favödrének zöldes bevonatát, a 'hernyát' lázütötte hólyagok és sömör ellen alkalmazták, lapulevéllel (Petasites és Tussilago) cigányasszonyok gyógykezelték a sebeket.”

„Természetesen a Tamus pirítógyökere sem hiányzott a boszorkányok fegyvertárából. Gumóját megreszelve vagy bicskával kapargatva ma is alkalmazzák az erdőkörnyékiek bőrizgató szer gyanánt és vérbőséget okozó tulajdonsága miatt helyi borogatásra. Kis adagokban, főzet formájában még belsőleges adagolásáról is hallottam. Javasasszonyok adogatták gyűszűszám vesepanaszokra a Tamus gyökérgumójának szárított reszelékét. A pirító a Dráva-sík erdeiben is jócskán terem, de voltak, akik a Mecsekbe is elmentek érte, hogy 'tíz körömmel kaparják-ássák ki' a szükségét csak azért, mert a hegyi pirítógyökeret hatékonyabbnak tartották.”

A Pécsen megjelenő napilap, a Dunántúli Napló sok esetben közölte Baranyai írásait. Ezekben gyakran eredeti gyűjtései szerepeltek. Például 1978-ban jelent meg egy bányász-népgyógyász, „Kirbach bácsi” „bányász-teájáról” szóló cikke. A tea 9 gyógynövényből áll: orbáncfű, apróbojtorján, martilapu, citromfű, libapimpó, csalánlevél, sárga somkóró, édeskömény, borókabogyó. A frissen készített, 10 perces forralás után leszűrt teát 2-3 hónapig fogyasztva „a gyakori bántalmakat zsongíthatjuk”, megelőzhetjük a fertőzéseket. A citromfű még vizsgára készülőknél is jó „okos-teaként”.

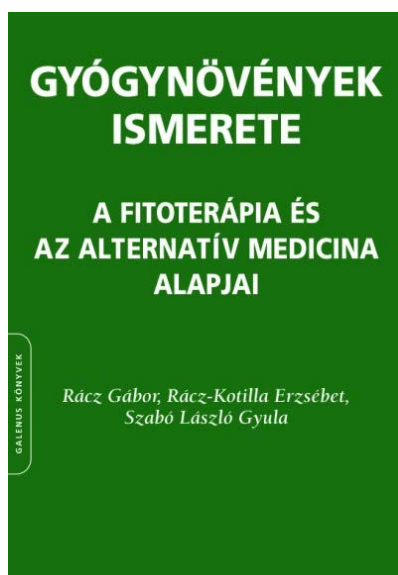
Mai szemmel nézve, a bányász-tea figyelemre méltó, mivel a benne szereplő komponensek relaxáló, feszültségoldó, adaptogén és köhögéscsillapító hatóanyagokban bővelkednek, összehatásuk bizonyára elősegítette a bányászok nehéz munka utáni lelki-testi felújulását. Az okostea elnevezés is találó, mert a citromfű enyhén nyugtató hatása hozzájárulhat a higgadt gondolkozáshoz.

Baranyai Aurél és az akkor Marosvásárhelyen tevékenykedő Rácz Gábor példája nyomán kezdett fellendülni a Dél-Dunántúlon az etnobotanikai-népgyógyászati kutatás, ami 1975-től Erdélyre és Felvidékre is kiterjedt. A tudományos igényű és máig is elismert

értékmentő, Kárpát-Európa sok helyére kiterjedő munka fő szervezője és összegzője Kóczyán Géza (1942-1987) nagyatádi főgyógyyszerész volt. Sokszor hivatkozott, máig egyedülálló értéket jelentő doktori disszertációja („A hagyományos parasztgazdálkodás termesztett, a gyűjtögető gazdálkodás vad növényfajainak etnobotanikai értékelése” 1985, Mosonmagyaróvár) 2014-ben jelent meg könyv alakban a nagyatádi Kulturális és Sport Központ kiadásában, fia, Kóczyán Zoltán Gergely gondozásában.

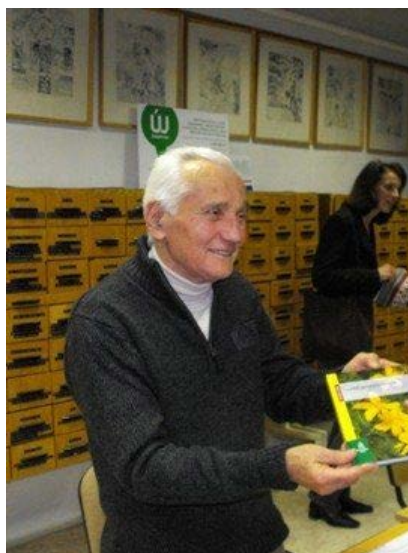
Kóczyán Géza könyvének címlapja

2012-ben a Galenus Kiadó jelentette meg a könyv átdolgozott, bővített, 5. kiadását

Rácz Gábor (1928-2013) és Rácz-Kotilla Erzsébet (1925-2019) professzorok Marosvásárhelyről költöztek Pécsre. A Pécsi Orvostudományi Egyetem vendégtanáraiként országosan fellendítették a fitoterápia oktatását, hozzájárultak a Pécsi Tudományegyetem gyógyszerészképzési terveihez. Farmakotaxonómiai értékelési szemléletükkel új alapokra helyezték a modern gyógynövénykutatást.

Csurgó Sándor (1936-2019) Tamásiban végzett úttörő természetgyógyászati tevékenységet és bioorganikus növénytermesztést.

Gyógytermékek fejlesztése a Baranya megyei Gyógyszertári Központban

Az 1985-ben a Baranya megyei Gyógyszertári Központban termékfejlesztési tevékenység vette kezdetét. A „Mecsek gyógytea” termékcsaládként ismertté váló gyógytea-keverékek kidolgozásával és engedélyeztetésével foglalkozott a Gyógynövény Laboratórium, e sorok írójának irányításával (1993-ig). A laboratórium 1988-ban megkapta a „Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Oktató Laboratóriuma” címet.

1989-ben a Gyógyszertári Központ magánkezekbe került. A privatizáció során a teák gyártási és forgalmazási jogát részben a Herbária Vállalat (később Rt.), részben az 1986-ban létesült pécsváradai Mecsek-Drog Kft. vette meg a fokozatosan átalakuló Gyógyszertári

Vállalattól. Így a Gyógyszertári Központban kidolgozott és forgalomba hozatalra engedélyezett gyógytea-keverékekkel kezdte meg tevékenységét.

A gyógytermékek hatásági elismerését az Országos Gyógyszerészeti Intézet előrelátó szemlélete tette lehetővé. Olyan átmeneti megoldás született, amelynek következtében jelentősen nőtt a garantált minőségű, gyógyszertárakban is forgalmazható, nem vényköteles készítmények, a gyógyszernek nem minősülő gyógytermékek száma (*Lipták* 1995). A hagyományos népgyógyászatban használt, szakirodalommal megfelelően alátámasztott hatású és rendszerint az érvényes Magyar (illetve Európai) Gyógyszerkönyvekben hivatalos drogok sokféle gyógytea-keverék és készítmény előállítását és forgalmazását lendítette fel.

Az OGYI által jóváhagyott, forgalomba helyezési engedéllyel ellátott gyógytermékek között kaptak helyet a Gyógyszertári Központ Gyógynövény Laboratóriumában összeállított és minőségi vizsgálati eredményekkel jellemzett gyógytea-keverékek, a 'Mecsek' gyógyteaák. Ezek kidolgozásában, összetételük optimalizálásában nagy segítséget jelentettek a Marosvásárhelyi Orvosi-Gyógyszerészeti Intézet Farmakognóziai Tanszékének neves professzorai, *Rácz Gábor*, *Rácz-Kotilla Erzsébet* és *Csedő Károly* tudományos dolgozatai, az általuk publikált farmakológiai eredmények, továbbá számos német és angol nyelvű gyógynövény-monográfia.

A Mecsek gyógytea-keverékek történetében 1987. március 5. kiemelt jelentőségű dátum. Ekkor kapott forgalomba hozatali engedélyt a Baranya megyei Tanács Gyógyszertári Központja az Egészségügyi Minisztériumtól az 1986-ban, az Országos Gyógyszerészeti Intézet (OGYI, ma OGYÉI) által nyilvántartásba vett gyógytea-készítményeire. Ezeket az I. gyógytermék-kategóriába sorolták: „Gyógyszernek nem minősülő gyógyhatású készítmény, melynek hatását népgyógyászati tapasztalatok igazolják” és 1-től 9-ig látták el nyilvántartási számmal. Ezek a gyógyhatású készítmények voltak az első gyógytermékek az országban: 1. *Diétás tea*, 2. *Epehajtó tea*, 3. *Gyomor tea*, 4. *Köhögés (hőrgyhurut és nehézlégzés) esetén használatos tea felnőtteknek*, 5. *Köhögés (hőrgyhurut és nehézlégzés) esetén használatos tea gyerekeknek*, 6. *Nyugtató tea*, 7. *Reumakezelést kiegészítő tea*, 8. *Érelmeszesedés elleni tea*, 9. *Vizelethajtó tea*. 1988-ban még az *Elhízás elleni tea* és a *Meghűlés elleni tea*, majd 1989-ben a *Májtea* kapott forgalomba hozatali engedélyt. Ma mindegyik egyenértékű a növényi gyógyszernek nevezett kategóriába sorolt készítményekkel.

Az eredményes engedélyeztetési eljárásban kiemelkedő segítséget nyújtott az OGYI osztályvezetője, Varjúné dr. Bogdán Mária. Segítőkészsége később is megnyilvánult, amikor a Mecsek-Drog az újabb gyógytea-keverékeit dolgozta ki.

A privatizáció idején a Pannonmedicina Gyógyszerellátó Vállalatra átnevezett központtól négy teakeverék gyártási jogát a Herbária Vállalat (később Rt.) vette meg: *Diétás tea*, *Gyomor tea*, *Reumakezelést kiegészítő tea*, *Érelmeszesedés elleni tea*. A többi a Mecsek-Drog Kft.-hez került, s ezek képezték az első gyógytea-keverékeit.

Meg kell említeni, hogy a gyógynövény-drogok, teakeverékek és gyógyszertárban készíthető gyógynövény-alapú termékek előállításában a hazai gyógyszertárak előtt sokkal nagyobb lehetőségek állnak, mint amennyi jelenleg megvalósul. Példaként tekinthetünk erdélyi barátaink közül – gyakorlati megvalósítás tekintetében – *Zágoni Elemér* csíkkarcfalvi gyógyszerészre, aki a neogalenikumok előállítása terén ért el úttörő eredményeket. A Romániában érvényes szabályok lehetővé teszik, hogy a közforgalmú gyógyszertárakban is készülhessenek galenusi készítmények, amelyeket a gyógyszerész forgalmazhat is. Zágoni Elemér gyógyszertárában készült a vérnyomáscsökkentő feketeribiszke tabletta és a roboráló fekete ribiszke szirup, továbbá a hurutoldó, köhögés elleni fenyőszirup. A szintén

Csíkkarcfalván dolgozó *Macalik Ernő* biológianár gyógynövény-feldolgozó és teakészítő üzemet alakított ki, termékei keresettek ma is. A Hargitán saját gyűjtései és a kertjében termesztett gyógynövények teljes feldolgozását és a szálas teák csomagolását, forgalmazását végzi. Erdélyben ma is például szolgál a családi vállalkozások számára.

Macalik Ernő csíkkarcfalvi biológianár, a Hargita gyógynövényeinek kiváló ismerője, alkalmazója

Zágoni Elemér gyógyszerész, aki Rácz Gábornál doktorált a fekete ribiszke gyógynövényként való alkalmazásáról. A hatástani vizsgálatokat Rácz-Kotilla Erzsébet segítségével végezte.

A pécsi Gyógyszertári Központban elkezdett tevékenység kibontakozása *Kőhegyiné Arató Ágnes* igazgató értékteremtő szemléletének köszönhető. A termékek kidolgozásában jelentős szerepet kaptak a Központ szakfelügyeleti-analitikai és galenusi laboratóriumai. A szakfelügyeleti laboratóriumban dolgozott *Blazics Gyula*, aki a budapesti karon farmakognóziából doktorált és kellő jártasságot mutatott a termékfejlesztésben. A *Cotinus*-szájvíz egyik kidolgozója, később a pécsváradi gyógyszergyár minőségbiztosító igazgatójaként kamatoztatta tudását. A vácrátóti MTA Botanikai Kutató Intézetéből érkezett a szakfelügyeleti laboratóriumba *Botz Lajos*, aki az új termékek fitokémiai, vékonyréteg-kromatográfiás vizsgálatában nyújtott nagy segítséget. A teák üzemi előállítását és a növényi neogalenikumok (fehérje- és rost-tabletták) gyártása terén jelentős munkát végzett *Oláh Imre*, *Jagicza Alajos* és *Sántha Imréné* a galenusi laboratóriumban. A példás együttműködést kiváló gyógyszerári asszisztensek segítették elő, pl. a Gyógynövény Laboratóriumban dolgozott *Kránitz Márta*, majd *Franzke Oszkárné*, legutoljára – a PTE Növénytani Tanszékére később velem együtt átkerülő – *Horváthné Mészáros Mária*, aki fiatalon meghalt. Rá e helyen is kegyelettel emlékezem. A műszeres, denzitometriás mérések optimalizálásában sokat segített *Molnár Béla*,

aki akkor külső munkatársam volt. Közreműködésével gazdagodott a gyógynövények számítógépes adatbázisa. A központi épület belső udvarában kisebb gyógynövénykert kialakítására is sor került.

Külön kell kiemelni a fokhagymával kapcsolatos fitokémiai munkát. *Kerbolt Kornél*, a neves feltaláló gyógyszerész, a Galenusi Laboratórium korábbi vezetője, nyugdíjba vonulása után kidolgozta a fokhagyma-pilula készítésének technológiáját. A pilula sajátos eszközzel olyan intestinosolvens bevonattal készült, hogy nem izgatta a gyomrot. Jól megőrizte az allicin hatóanyag prekurzorát, az alliint. Ezt rétegekromatográfiás-denzitometriás mérésekkel igazoltuk. Mint nem korszerű gyógyszerformát a pilulát nem sikerült engedélyeztetni, de példát mutatott a lehetséges, korábban jól bevált pilulakészítési lehetőségre.

Fontos feladat volt a drogok beszerzése és tárolása. A munkát az erre létrehozott *Drávodrog Kft.* első vezetője, néhai *Erb Pál* agrármérnök irányította. Általa sikerült a drogok biztonságos tárolása a közeli Szentlőrinci Állami Gazdaság Fenyőpusztán elhelyezkedő, erre a célra átalakított vetőmagraktárának épületében. Itt megfelelő, száraz, tiszta helyen tartottuk a GYNKI (Gyógynövény Kutató Intézet minősítési csoportja) által fémzárolt drogtételeket.

A Központ négy kijelölt üzletben, Pécsen, Szigetváron, Mohácson és Siklóson biztosította a teafélék és gyógytermékek kiskereskedelmi forgalmazását. Később, a forgalmazási engedély birtokában sajátos dobozokban lehetett vásárolni a szálas gyógyteakeverékeket. A szolgálati szabadalommal (1987) rendelkező, kakaóval ízesített szójafehérje-tabletták iránt a honvédség is érdeklődött, alkalmasnak találták hadtápszernek. A Központ és a Baranya megyei Malomipari Vállalat közös találmányaként készült búzakorpa- és búzacsíra-tabletta évekig forgalomban volt, országosan elismert terméként vált ismertté. Készítéséhez sikerült almalisztet használni, az almapektin kiváló kötőanyagnak bizonyult. A korpa- és csírateblettákon kívül csicsókalisztet is sikerült ily módon granulálni és tablettázni. Tartós sikert hoztak a standardizált hatóanyaggal rendelkező *Mecsek gyógytea-keverékek*. Ezeket a gyógytermékeket az OGYI elsők között vizsgálta és 1986-89-ben engedélyezte. A következő gyógyteák kerültek gyógyszerügyi és szaküzletekben történő kereskedelembe: Diétás tea, Epehajtó tea, Gyomorteá, Tea köhögés esetén felnőtteknek, gyermeknek, Nyugtatótea, Reumakezelést kiegészítő tea, Érelmeszesedés elleni tea, Vizelethajtó tea, Frissítő tea, Elhízás elleni tea, Meghűlés elleni tea, Májtea.

1990-ben Pécsen megalakult a *Melius Alapítvány*. *Kellermayer Miklós* professzor és tanítványai, *Kőszegi Tamás* laboratóriumi orvos (ma professzor), továbbá *Karácsony Ferenc* orvos-természetgyógyász az egészségügyi tevékenységet folytató Alapítvány mottóját így adták meg: „egészségesek és betegek testi-lelki megújulásáért”. Az Alapítvány nevéhez kötődik a tisztító kúrához szorosan kapcsolódó „*Melius Tisztító Teakeverék*” kidolgozása, előállítás és forgalomba hozatali engedélyeztetése (1991). A teakeverék készítését a Baksán létrejött gyógynövényüzem (*Schmidt und CO. Gyógy- és Fűszernövény Kereskedelmi Kft.*) vállalta *Schmidt József* ügyvezető irányításával. Ezt újabb, az OGYI által forgalomba hozatalra engedélyezett (1997) gyógytea-keverékek követték, a *Melius-teák*: Köhögés elleni tea gyermekeknek, Köhögés elleni tea felnőtteknek, Meghűlés elleni tea, Érelmeszesedés elleni teakeverék, Medvehagymás teakeverék érelmeszesedés megelőzésére, Gyomorteá, Reumakezelést kiegészítő tea, Lábápoló gyógynövény-keverék.

A Baksán működő *Schmidt und CO. Kft.* jelenleg a németországi *Martin Bauer* Gyógynövény Nagykereskedelmi Cég (*Martin Bauer GmbH & Co. KG, Vestenbergsgreuth*) egyik legjelentősebb szállítója. Gyógynövény üzemében főleg primér drogfeldolgozás (szárítás, aprítás, szitálás, tisztítás, csomagolás) folyik. A vadon termő gyógynövényeket az

Ormánság Dráva menti területein gyűjtik a szakképzett munkacsoportok, kizárólag vegyszermentes helyekről. Ugyancsak biominősítést kap az ökológiai termesztésből származó ormánsági székfű. Kiváló alapanyagait nemcsak exportra termeli, hanem korábban szálas és tasakos gyógytermékeket (pl. Melius teák) is készített lakócsai üzemében. Az általa előállított drogokat a hazai teagyártó és forgalmazó vállalkozások is felhasználják (pl. Mecsektea Kft).

A Gyógyszertári Központban végzett termékfejlesztő tevékenység tette lehetővé a ma működő, országosan ismert, pécsváradi Mecsektea Kft. egyre bővülő szálas- és tasakos teáinak gyártását és forgalmazását. E tevékenységről külön történik említés.

A fejlesztő munka mellett a Gyógynövény Laboratóriumban alkalmazott kutatásra is volt lehetőség. A hivatalos gyógyszerkönyvben nem szereplő drogok morfológiai, fitokémiai, minőségi és tisztasági jellemzésére a hatásági bejelentés, jóváhagyás céljából ún. házi szabványokra, specifikációkra volt szükség. Ehhez sokféle vizsgálatot kellett elvégezni. A következő drogok jellemzéséhez szereztünk adatokat: áfonyalevél, babhüvely, benedekfű, búzafű, eperfalevél, feketeribiszke-levél, katángkórógyökér és -fű, kisvirágúfüzike-fű, kukoricabibe, lucernafű, madárberkenye-bogyó, petrezselyemlevél, szederlevél, tejoltógalajfű, tyúkhúrfű, zabfű, zöldárpafű. Később mindegyikből készült hatásági vizsgálatra alkalmas specifikáció.

Összetett fitokémiai vizsgálatokat végeztünk a jóváhagyásra, engedélyezésre szánt teakeverékek hatóanyag jellemzéséhez.

Botz Lajossal vékonyréteg-kromatográfiás és denzitometriás vizsgálatokkal jellemeztük a a tropanoidokat tartalmazó Datura- és Brugmansia-fajokat, továbbá a hajnalkamagvak (Ipomoea) ergot-alkaloidjait. Molnár Béla az égési sérülések kezelésére alkalmas japán keserűfű polifenol-összetételét jellemezte és ebből készítette el doktori értekezését.

A Gyógyszertári Központban eltöltött tartalmas időszak a későbbi egyetemi pályafutásunk szempontjából is értéket jelentett számunkra. Az akkori, együttműködő partnerekkel az egyetemi farmakognózia oktatás is hasznos kapcsolatot alakított ki. A gyógyszerészoktatás kezdetén a Schmidt und CO. Kft. biztosította a Farmakognóziai Tanszék számára a drogyűjteményt. Ma is tart a kapcsolat, rendszeresen látogatják hallgatóink a baksai és a pécsváradi gyógynövényfeldolgozó és teát előállító üzemeket.

Pécsvárad – a hely szelleme, a Mecsek Tea termékcsalád

Helytörténeti vonatkozások

Pécsvárad, a Kelet-Mecsek déli lábánál fekvő történelmi város. A Zengőn él a magyar flóra egyedülálló értéke, a bánáti bazsarózsa, a katonai lokátor ellen tiltakozók szimbóluma.

A Mecsek védett, ritka virágai; közepén a bánáti bazsarózsa (Csapody Vera akvarellje, Horvát A. Olivér könyvéből)

A vár Szent István óta kiemelt fontosságú. Néprajzi vonatkozásban változatos, a legnagyobb egyetértésben élnek itt magyarok, felvidékiek és németek. Ma gazdasági szempontból is figyelemre méltó, például két olyan üzem is itt működik, ami gyógyszer-, illetve gyógytea- előállítással foglalkozik: Pannonpharma Kft és MecsekDrog (Mecsektea) Kft.

Pécsvárad történetéről máig pótolhatatlan értékű feldolgozás jelent meg Gállos Ferencről és Gállos Orsolyától (1988). Ma az internetes krónika így ír a várról: *Ma a várban az egykori udvarház erősen átalakított épületében vármúzeum várja a látogatókat, akik az ezeréves kápolnába is beléphetnek és megcsodálhatják a X. századi, Asztrik apát korából való freskótöredéket, mely az ország legrégebb középkori freskója. A várudvaron romkert, fűszerkert, valamint időszakos kiállítások, ispotály, étterem és szálloda áll a vendégek rendelkezésére. A kápolnát 1996-ban Várszegi Asztrik főapát szentelte újra fel.*

A koronamásolatot Rónai Attila ötvösművész készítette.

A Szent István által alapított pécsváradai bencés apátság a magyar orvoslás és gyógyszerészet bölcsője. Lárencz László 2011-ben írt sorait idézve: „A magyar gyógyászat és gyógyszerészet legkorábbi emléke a pécsváradai apátság, ám sajnos jelen állapotában nem érzékelteti, hogy milyen komoly szerepet töltött be a történelemben. A bencés apátságot 1015-ben alapították, s már ekkor foglalkoztak gyógyítással az itt élő szerzetesek, ám e tevékenységük első másfél évszázadáról nem sokat tudunk. Az ispotály a 12. század második felében teljesedett ki igazán és ennek a korszaknak az emlékeit sikerült eddig feltárni. 1158-ban leégett ugyanis a kolostor, és a rend Szent Gallen-i kolostor-ispotályának tervei szerint építették újjá. A típussterv használata nagyban megkönnyíti, hogy legalább elméletben rekonstruáljuk a gyógyító tevékenység céljából emelt épületeket, épületrészeket. Így valószínű, hogy a kórteremtől délre nyílt a domus medicorum, vagyis az úgynevezett orvosok háza, amelyben a patikát is kialakították. Emellett lehetett a súlyos betegek szobája, a másik oldalon pedig valamiféle kezelő helyiség. Az újjáépült ispotály tevékenységéről már 1161-ből is van adatunk.

A bencés kolostor sajnos nem élte túl a hódoltság korszakát, s az épületegyüttes is erődtörménnyé vált a középkor vége felé.

Még 2000-ban elhelyeztünk egy emléktáblát a romterület szélén a Magyar Gyógyszerészeti Kamara nevében, amely a hajdani ispotály történelmi szerepére hivatott figyelmeztetni a látogatót”.

A Magyar Gyógyszerész Kamara emléktáblája a pécsváradi monostor egykori helyén (foto: Lárencz László)

A feltárt régészeti leletek bizonyítják, hogy a középkorban, a pécsváradi ispotályban is fontos része volt a terápiának a fürdőkúra. A vizet a Vashegy (mai nevén Zengő) oldalából vezették be a kolostor területére, ahol kőkádakban fürödtek a betegek. Ahogyan más európai kolostori gyógyhelyeken, itt is a fürdővízben gyógynövényeket áztattak. Ezek részben a kolostor kertjéből, részben a környező domboldalokról származtak. A források négyfős ápolószemélyzetről emlékeznek meg.

A mai pécsváradi vár egyik épülete levendulással (foto: Lárencz László)

A kor legismertebb kolostorkerti gyógynövényeit telepíthették a pécsváradi monostor kertjébe is, erről már áttekintést adtunk a korábbi fejezetben.

A pécsváradi bencés monostor millenniumára a városvezetők és a polgárok nagy erővel készültek. Ennek eredményeként a vár épületegyüttese 2015-re megújult. Kötár és kiállítás nyílt a középkori bencés ispotály emlékeiből. A kolostorvárban a hagyományok alapján megtervezett bencés gyógynövénykert körvonalazódik. Jelenleg állományszerű levendulaszegélyek díszítik a vár belső tereit. A tervek szerint itt alakulhat ki Pécsvárad kulturális és természetgyógyászati központja. A megvalósítás érdekében megalakult a várbaráti kör, tömörítve a város lelkes polgárait.

Gállos Orsolya, a Pécsváradi Várbaráti Kör elnöke irányításával kialakult a helytörténeti gyűjtemény kiterjesztése, a város polgári értékeinek megmentése iránti igény jegyében. Így fordult az érdeklődés a város egyik legrégibb épülete, a régi patika felé. Ez az épület kiválóan megfelelt volna helytörténeti múzeum létesítésére. Így került a helyi gyógyszerésztörténetek figyelmébe a Nékám-patika és a Nékám-gyógyszerészcsalád története.

A volt Nékám-patika épülete közepén (foto: Szabó László Gy.).

A Pécsi Tudományegyetem Gyógyszerésztudományi Karának 'Lárencz László' Gyógyszerésztörténeti Csoportja a Dél-Dunántúlra kiterjedő gyógyszerésztörténeti kutatásokat végez, főleg az értékmentes sürgős tennivalói érdekében. Ennek jele, hogy 2014-ben az Általános Orvostudományi Kar kiadásában megjelent „Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei” c. monográfia. Szentlőrincen, a már működő 'Brantner-Koncz' Múzeum-Műemlékházban hozzáférhető kutatóhellyé válik a gyógyszerészi szakkönyvtár. Sikertült megnyitni a Janus Pannonius Múzeumhoz tartozó 'Szerecsen Múzeumpatika' kiállító helyet a Pécsi Tudományegyetem patronálásával, a 650 éves Pécsi Egyetem ünnepi eseményeként. Munkánkat szeretnénk kiterjeszteni a párját ritkító, kolostori hagyományokkal büszkélkedő Pécsvárad újabb kori gyógyszerészeti emlékeinek megőrzésére is.

A neves baranyai gyógyszerészek közül helyi vonatkozásban különleges jelentősége van Nékám Károly pécsváradi gyógyszerész (1914-1981) életútjának. A neves „Nékám-patika” a mai napig él az emberek emlékezetében. Története, az itt dolgozó gyógyszerészek életútja szorosan kapcsolódik ahhoz a szellemi háttérhez, ami a mai gyógytea előállításával függ össze.

Trebbin Ágost és Gállos Orsolya munkássága irányította figyelmemet a témára. Gállos Orsolya a régi patika épületéről írja: *„Ezt a házat Herry József építtette 1841-42-ben a város piacterére, és ott patikát létesített. Leszármazottai, a Herry, Dvorszky és Nékám-család tagjai 150 éven keresztül látták el gyógyszerrel Pécsvárad és a környék lakosságát. A család tagjai kiemelkedő szerepet játszottak Pécsvárad közéletében. Ez nem volt elég ahhoz, hogy az akkor állami gyógyszerészet megőrizze a patika eredeti funkcióját és a muzeális értékű eredeti berendezést.”*

Nékám Károly életútjának rövid története lányának (Aulenbacherné dr. Nékám Krisztina) és nevelt lányának (dr. Halász Lászlóné) közlései alapján körvonalazódik. A pécsváradai Nékám gyógyszerész dinasztia (Herry, Dvorszky, Nékám) emlékeinek (családi képek, iratok, oklevelek, tárgyak) megőrzője Nékám Krisztina, helytörténeti értékelője pedig Gállos Orsolya. Az értékmentésben folyamatos segítséget nyújt a Pécsvárad Nyugdíjas Egyesület elnöke, Kárpátiné Kovács Zita.

Érdekességgként említem meg, hogy a Nékám családnév más vonalon is ismert, pl. a helyi zeneiskola zongoratanára és alapítója Nékám Paula (a zenei körökben jól ismert „Polett néni”). Neves orvosok Nékám Kristóf allergológus professzor, korábban idősebb és ifjabb Nékám Lajos bőrgyógyászok, továbbá kiemelkedő Nékám Sándor matematikus, Nékám Sándor jogász.

Nékám Aurél okleveles gyógyszerész (nagyapa) 1875. dec. 3-án, Gyöngyösön született. 1898-ban a budapesti egyetemen kapott oklevelet. Pécsváradon 1906-ban telepedett le, amikor megvásárolta a 'Szentháromság' Gyógyszertárat. Itt feleségül vette Dvorszky Béla patikus lányát, Dvorszky Paulát. Az anyai nagyanya, Dvorszky Béláné sz. Herry Paulina (Herry Joseph és Kreml Ludovika lánya) együtt élt a népes családdal a régi patikaházban.

A szerb megszállás alatt Nékám Aurélt hazafias magatartása miatt két ízben bebörtönözték. A feleség a helyi szociális misszió elnöke volt. Négy gyermeket nevelt. A legkisebb, Károly 1914. június 29-én született. Az elemi népiskolát Schnell Antal osztálytanító osztályában kitűnő eredménnyel végezte. 1924. szept. 1-én felvételt nyert a pécsi Pius Jezsuita Gimnáziumba. A fegyelmezett nevelést, erkölcsi alapot és biztos tudást nyújtó katolikus iskolában rendszeresen sportolt, különösen a teniszt kedvelte.

Érettségit követően 1932-ben kezdte el gyógyszerészeti tanulmányait. Először édesapja mellett gyakornokoskodott. 1934-ben letette a gyógyszerészsegédi vizsgát. Ennek alapján folytatta egyetemi tanulmányait Budapesten, a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen. Kedvenc tantárgyai a szervetlen és szerves kémia, a biológia és a növénytan. Leckekönyve kitűnő tanulmányi eredményről tanúskodik. Az oklevél megszerzését követően 1936-tól a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem orvosi karán folytatta tanulmányait, 1938-ban orvosi biológiából doktori szigorlatot tett Gorka Sándor professzornál. „A Parameciumok alakváltozása kemikáliák hatására” c. disszertációja alapján 1941. január 25-én nyerte el a filozófiai doktori címet. (A doktori oklevélen olvasható Birkás Géza rektor és Kerényi Károly dékán neve.)

1939. aug. 31-én tette le a gyógyszerészi approbációs vizsgát. 5 nap múlva katonai behívót kapott. 1941-ig különböző honvédségi gyógyszertárakban dolgozott, 1942-ben hadművelleti területre került többek között Oroszországba, ahol a 102-es bakteorológiai állomásnál szolgált 16 hónapig. Sikeres hazakerülés következtében 1943 Karácsonyát már otthon töltötte.

1946. aug. 7-én a népjóléti miniszter a 'Szentháromság' Gyógyszertárat a nevére írta át. Így a beházasodással generációról generációra szállt patika első ízben öröklődött egyenes ágon. Nem sokáig. Az 1832-ben alapított patika 1950. július 28-án az államosítás áldozatává vált. 1950-ben feleségül vette Légrády Piroskát, aki Nékám Krisztina édesanyja. Hivatását teljes odaadással szolgálta tovább, 1950 és 1957 között gyógyszertárvezetőként, szakelőadóként, főgyógyszerészként, szakfelügyelőként. 1955-ben a Baranya megyei Gyógyszertár Vállalat vezető szakfelügyelője, a külföldre távozott Orosz Ivánt követte. Az 1956-os forradalom idején a Baranya megyei Gyógyszertári Központ munkástanácsának elnöke. A forradalom leverését követően az emberséges hozzáállásáról ismert, bányászvájárból munkásigazgatóvá lett Szabó Pál visszahelyezte Pécsváradra, volt gyógyszertárába, ahol tovább végezte hivatását. Az időszakról had idézzek Szabó Pál (1985) visszaemlékezéséből: „A vállalati főgyógyszerész állás Vadnay Zoltán kiemelése (megyei főgyógyszerésszé) után rövid ideig üresen állt, ekkor dr. Nékám Károly vezető szakfelügyelő látta el a vállalati főgyógyszerész feladatokat. Az 1956-os események megrázkódtatásai után 1957-ben a pécsi 10/6. számú (Kórház tér, volt 'Szűz Mária' patika) gyógyszertárba helyeztem át és egy újonnan kiadott rendelkezés alapján megpályázta a 10/35. számú pécsváradi gyógyszertár vezetői állását, mely édesapja törpetulajdonnak számító patikája volt. Itt dolgozott haláláig.”

Meg kell még említeni, hogy a patika udvarában sokféle gyümölcsfát gondozott. Többek között két hatalmas fügefa ért meg magas kort. A kert rekonstrukcióra ma is érdemes lenne!

Lányai taníttatását példa szerűen biztosítja (nevelt lányai, Judit és Éva gyógyszerészek, legkisebb lánya Krisztina pedig német nyelvszakos tanár lett).

1981. január 26-án Münchenben hunyt el.

A családi sírbolt a pécsváradi temetőben, a kápolna mögött található.

Felirata a temetőkápolna felé eső oldalon, felülről lefelé: Dr. Nékám Károly (1914-1981), Nékám Paula (1912-1998), Nékám Aurél (1875-1957), Nékám Aurélné Dvorszky Paula (1881-1962)

A Nékám gyógyszerész dinasztia története bizonyítja, hogy a hivatást teljesítő gyógyszerészek nemcsak szűkebb és hőn szeretett hazájuknak, Pécsváradnak, hanem a magyar gyógyszerészetnek is példás emléket állítottak.

Dr. Nékám Károly hivatását lányai tovább folytatják.

Nékám Krisztina emlékképeiből hamar kirajzolódott, hogy Nékám Károly a patikában hivatását példásan teljesítette. Becsülte otthonát, ismerte a Zengő élővilágát, s ami a legfőbb, szerette a pécsvárad embereket. Tiszteletben álló, segítőkész, szakmailag felkészült, közvetlen modorú gyógyszerész volt. Apaként lányai jövőjéért, továbbtanulásáért mindent megtett. Aulenbacherné dr. Nékám Krisztina – aki Németországban szerzett fogorvosi diplomát és ott praktizál – szaktanácsadással és férje közreműködésével anyagilag is támogatja a gyimesbükki magyarokat, az ott élő gyermekeket, Berszán Lajos atya közvetítésével. Erdélyben Fogászati Segélyszolgálatot működtetnek a Szent Erzsébet Lyceumban.

Dr. Halász Lászlóné (sz. Gadó Éva Ilona) magángyógyszerész, a szigetvári 'Sziget Patika' tulajdonosa és vezetője 1969-ben végzett a Budapesti Orvostudományi Egyetemen (Halmai János professzor vezette Gyógynövény és Drogismereti Intézetében volt demonstrátor, akárcsak korábban e sorok írója). Halászné kisebbik lánya, Halász Éva is gyógyszerész (Pécsett), ő is Budapesten végzett. Nővére, Gadó Judit is a BOTE-en szerezte gyógyszerészi oklevelét 1967-ben. A gyakornoki és államvizsgás időt Pécsváradon, nevelő apja patikájában töltötte, később Németországban patikatulajdonos, itt dolgozott 73 éves koráig.

Trebbin Ágost (1938-2014) neves pécsi helytörténész visszaemlékezését idézem a pécsváradai gyógyszerészeti hangulatot érzékeltetve:

„Gyermekkorom egyik maradandó élménye volt, amikor nagymamával – az egykori pécsváradai postamesternővel – elmehettem a községi patikába. A Német utca sarkán nyújtózkodó öreg épület már kívülről is békét, megnyugvást sugárzott. De az igazi „csoda” csak ezután következett. Csilingelve nyílt a bejárati ajtó és ott állt a pult mögött, makulátlan fehér köpenyében a nagy „varázsló”, Nékám Aurél bácsi, a pécsváradai híres 'Szentháromság' gyógyszerész tulajdonosa. A példás rendben tartott patikának egyedi atmoszférája volt. A levegőt áthatotta a sokféle szárado gyógynövény jellegzetesen kesernyős illata. A patikus bácsi mögött, a padlótól a mennyezetig díszes állványokon különféle formájú és nagyságú porcelán és üveg gyógyszeres ibrikék, tégelyek zsúfolódtak.

Aurél bácsi csillogó hófehér hajára, jóságosan mosolygó szemére, ennyi év elteltével most is élénken emlékszem. Nékám Aurél diszkrét, de határozott fellépésével számomra mindig az úriember mintaképének számított.

A pécsváradai patikában mindig nagyon sokan voltak, de ennek ellenére szinte templomi csend honolt. A medicinára váró falusiak szinte áhitattal lesték Aesculapius pécsváradai felszentelt papjainak minden mozdulatát, tanácsát.

Aurél bácsinak mindenre kiterjedt a figyelme. Így azután azonnal észrevette, hogy egy bártortalan kisfiú megszeppenve igyekszik a nagymama háta mögé elbújni. Biztatóan rám nézett, majd kézen fogott és bevezetett a pult mögötti rejtélyes laboratóriumba. Itt igazi mesevilág fogadott. Aurél bácsi elismerten kiváló patikus volt, de volt egy másik szenvedélye is, a fűrés-faragás. Furfangos mechanikus játékokat szerkesztett, amelyeket a kályhából felszálló meleg levegő tartott működésben. Ezekből Aurél bácsi laborjában egy egész arzenál volt felsorakoztatva. De a nagy attrakciónak mégis csak a belső helyiségek számítottak. Számomra a mesék boszorkány konyhája kelt életre. Hatalmas lombikokban titokzatos folyadékok

fortyogtak, halkán zümmögtek a retorták, sisteregve áramlott a gőz a lepárlókban. Mint valami fürge dzsinnek, forogtak, ügyeskedtek Aurél bácsi gyógyszerész segédei. Gondos figyelemmel hajoltak a patikamérlegek fölé, majd porokat töltöttek kis papír tasakokba, háncs téglyékbe krémeket adagoltak. Aurél bácsi, látva megszeppenésemet, zsebéből pemetefű cukorkákat húzott elő, amelyeket azután megnyugodva, boldogan elropogtattam. Természetesen, amíg én a csodák országában ábrándoztam, nagymama maradt a realitások világában és megkóstolta Aurél bácsi legújabb likőr különlegességét.

Aurél bácsi a legtöbb baranyai gyógyszerészhez hasonlóan szenvedélyesen kutatta a Mecsek hegység páratlan gyógynövény flóráját. Szerette és jól ismerte ezt a világot. Hétfvégén bezárta nevezetes pécsváradi patikáját és elhúzódott kis eldugott óbányai házába. A Zengő hegység árnyékában, az erdők magányában érezte magát igazán otthon. Járt a erdőt, és gondosan gyűjtötte a különféle gyógynövényeket, a tisztító teák alapanyagát.

Érdekes módon ez a gyermekkori élmény idős koromban jött elő szürke állományom valamelyik rejtett rekeszéből. Belső tudatom képernyőjén megjelent az egykori pécsváradi patika és Nékám Aurél bácsi kedvesen mosolygó arca.”

Pécsvárad két közforgalmú gyógyszertára vette át a régi patika szerepét, de más helyeken. Az egyik megtartotta a 'Szentháromság' nevet (balra), a másik a 'Szent István' patika (jobbra).

A Zengő környékén vadon él a mecsekiteának is nevezett nagyvirágú méhfű (Melittis melissophyllum subsp. carpatica) – kiváló ízesítő (likőrkészítéshez), citromfűhöz hasonló.

A mecseki turista általában tudja, hogy a Mecsekről már elneveztek egy igen szép növényt, a mecsekiteát vagy mecsekfűvet. Hivatalos magyar neve: nagyvirágú méhfű. Ez a nagyvirágú alak (tudományos neve: *Melittis grandiflora* vagy *Melittis melissophyllum* subsp. *carpatica*) viszonylag gyakori a Mecseken is. Meg kell jegyezni, hogy a közönséges, természetű, jól ismert citromfű egyik társneve is méhfű, de ennek tudományos neve: *Melissa officinalis*. Hivatalosan elismert, értékes gyógynövényünk kivadulva árokszéleken is megtalálható.

A nagyvirágú méhfű viszont csak szórványosan fordul elő a Középhegységben és a Dunántúl üde lomberdőiben, száraz tölgyeseiben, erdőszegélyekben. Állományt ritkán képez, nem érdemes leszedni, noha kellemes illatú és korábban likőrkészítéshez is használták. Emiatt a Mecsekről többen gyűjtötték, talán köze van a mecseki itókákhoz is. Ma inkább védeni kell állományait, ahol még vannak. Leggyakoribb népi neve: mecsekitea. Egyéb népi nevei: anyaméhfű, dobronika, jószagú csalán, magyarka, magyartea, mézelke, mézgáncs, rajfű, sátánfű (Csapody Vera adatai, ifj. Reuter Camillo pécsi erdőmérnök-nyelvész adataival kiegészítve).

A Mecsek-teáknak, mint gyógytea-készítményeknek csak annyi közük van a mecsekiteához, azaz a nagyvirágú méhfűhöz, hogy mindkettő nevében szerepel a Mecsek.

A Mecsek Gyógytea-készítmények előnyei

Felmerülhet a kérdés: nem egyszerűbb, ha a szaküzletben megvásárolt vagy általunk biztosan felismert, begyűjtött és megszárított gyógynövényekből magunk készítünk teakeveréket? Hiszen olvashattunk a javasolt összetételekről!

Természetesen mindenki választhat, és saját felelősségére készíthet gyógyteát. Mégis, a biztos út, ha a szakember vállal felelősséget a hatásért. Tudni kell, hogy a növények között számos mérgező faj szennyezheti a gyógynövényeket. A nem szakszerűen tárolt, szárított minták könnyen fergesedhetnek vagy penészesedhetnek. A penészes gyógynövény mérgező!

Gyakran a poros, sáros gyógynövények toxikus növényvédőszer-maradványokat, nehézfémeket tartalmaznak, de a légköri atomrobbantások miatt előfordul, hogy radioaktivitás is mérhető.

Az sem mindegy, hogy a keveréket milyen komponensekből állítjuk össze. Vannak egymás hatását erősítő drogok, de előfordulhat, hogy az egyik rontja a másik hatását. A szakszerű összeállításhoz kellő kémiai (fitokémiai) és biológiai (hatástani) ismeretekre van szükség. Leginkább a gyógyszerészek rendelkeznek komplex ismeretekkel, az ő szakvéleményük lehet döntő.

A Mecsek gyógytea-keverékek kidolgozása a Pécsi Gyógyszertári Központban széleskörű gondossággal történt. Az alapanyag minőségére, a gyártásközi és végtermék-minőségre vonatkozó vizsgálatokat a Mecsek-Drog Kft. üzeme ma is elvégzi, részben külső laboratóriumok megbízásával (Pécsi Tudományegyetemen mikrobiológiai, gyógyszerkönyvi minőségi vizsgálatokkal). Ezáltal a nemzetközi követelményeknek megfelelő GMP (Good Manufacturing Practices) szabályai érvényesülnek.

A drogok (komponensek) minőségének meg kell felelnie a gyógyszerkönyvi előírásoknak: külső alaktani, szükség esetén növényanatómiai bélyegek alapján azonos kell hogy legyen a drog megnevezésével, külső szennyezőktől (idegen növények, más idegen szennyezők) legyen mentes, szaga, színe legyen jellemző, víztartalma ne legyen nagyobb, mint a megengedett, fő hatóanyaga érje el a kívánt szintet (pl. illóolaj-tartalom, flavonoid-tartalom, stb.).

A keveréktea követelményrendszere: gyártáslapokon minden előállítás során szükséges technológiai adatot fel kell tüntetni. Gyógyszerkönyvi növénykémiai (vékonyréteg-, gáz- és nagynyomású folyadék-kromatográfiás) módszerekkel igazolni kell a komponensekre jellemző hatóanyagok jelenlétét. Meg kell adni a hatást okozó hatóanyagcsoport (pl. illóolaj, flavonoid, cserzőanyag) mennyiségét, ennek el kell érnie az engedélyben megadott értékeket. Igazolni kell, hogy a teakészítmény az engedélyben megadott mértéknél többet nem tartalmaz nehézfémekből (ólom, kadmium), patogén mikroorganizmusokból (csíraszám) és fégirtó szermaradványokból, növényvédőszer-maradványokból, továbbá nem mutat radioaktivitást.

A teafélék csak élelmiszer-csomagolásra alkalmas zacskóban, tasakban (filteranyag, cérna, jel), dobozban kerülhetnek forgalomba. A munkafolyamatokat automata gépsor végzi szakmunkás irányításával. Különösen fontos, hogy filterezés esetén a megadott mennyiségű és minőségű (aprítási fokú), homogenizált teakeverék kerüljön a tasakokba. A szálas teák esetében a zacskókba meghatározott mennyiségű és homogenizált teakeverék kerül.

Külön szakmai gondosságot igényel a betegtájékoztató elkészítése. Ennek szempontjait az OGYI adja meg. A kérdések megfelelő tájékoztatást nyújtanak a komponensekről, a hatásról, az esetleges mellékhatásról, együtt hatásról, a tea elkészítésének módjáról, a javasolt adagról, a használat időtartamáról és megismételhetőségéről. A tárolás kívánalmairól is tájékoztatást ad.

A dobozok megtervezése sem egyszerű. A tájékoztató szöveg csak hiteles és tömör információt tartalmazhat. Semmiképpen sem hiányozhat róla a készítmény összetétele, gyártási száma, szavatossági idejének megadása. A doboz ízléses megjelenése bizalomnövelő, de nem lehet hivalkodó. A Mecsek teák dobozaira többnyire színes növényrajzok, minták kerülnek.

A gyógytea-keverékek filteres és/vagy szálas változatban kerülnek forgalomba. A magyar gyógyszerkönyvben hivatalos teadrogokat, továbbá forgalomba hozatalra engedélyezett és szabványkövetelményeknek megfelelő egyéb teaféléket is készít az üzem.

Ajánlott forrásmunkák

- Aulenbacherné Nékám K.* 1994. 80 éve született dr. Nékám Károly – Kari bácsi – Pécsvárad patikusa. *Hírmondó* 1994. augusztus, 5. oldal
- Babulka P.* 2015. A Kárpát-medence gyógynövénykincsei. Terc-Press, Budapest
- Baranyai A.* 1978. Az Ormánság népének gyógynövényei. *Herba Hungarica* 17/3: 77-79.
- Baranyai P.* 2014. Baranyai Aurél. In: Lárencz L., Szabó L. Gy. (szerk.) Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs
- Bernáth J.* (szerk.) 2000. Gyógy- és aromanövények. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Csapó J.* 1775. Új füves és virágos magyar kert. Landerer, Posony
- Csupor D.* (szerk.) 2020. PirulaKalauz. PharMagist Bt., Szeged
- Csurgó S.* 2012. Családi gyógynövénytár – a gyógynövények felhasználása, alkalmazása. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Erdélyi Zs.* (szerk.) 1991. Boldogasszony ága. Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Szent István Társulat, Budapest
- Gállos Ferenc, Gállos Orsolya:* 1988. Fejezetek Pécsvárad történetéből. Dunántúli dolgozatok /C/ Történettudományi sorozat 2. Pécs
- Gállos O.* 2015. Ne csak szép szó legyen a múlt megbecsülése! Mi lesz a helytörténeti múzeummal? Pécsvárad *Hírmondó* 24. évf. 4. szám, 2015. december
- Hertzka, G.* 1989. Így gyógyít Isten – Szent Hildegárd gyógymódja. Makrovilág Könyvkiadó, Budapest
- Hornok L.* (szerk.) 1978. Gyógynövények termesztése és feldolgozása. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Horvát A. O., Lárencz L., Szabó L. Gy.* 1989. A pécsvárad várá történetének gyógyszerészeti és kertészbotanikai vonatkozásai. Tudományos tanácskozás: 1989. febr. 24. PAB székház (rendező: PAB Növénytan és Biológiai-természetvédelmi Munkabizottsága és PAB Gyógyszerészeti Munkabizottsága)
- Kiss G.* 1937. Ormányság. Sylvester Kiadó, Budapest
- Lárencz L.* 1988. Pécsvárad – egy hajdani ispotályos monostor. *Egészségügyi Dolgozó* 1988. szeptember
- Lárencz L.* 2011. Megújulhat az évfordulóra a kolostorvár. *Műemlékem.hu Magazin* 2011.10.11.
- Lipták J.* 1995. Gyógytermék Vademecum '95. Országos Gyógyszerészeti Intézet, Budapest
- Pápai Páriz F.* 1984. Pax corporis. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- Papp N.* 2018. „A virágok....mindegyik orvosság” – Hagyományok és népi orvoslás Lövétén. Lövete Közbirtokossága, Lövete
- Péter H. Mária* 2014. Kájoni János 1673-ban írt Magyar Herbárium című művének bemutatása és néhány gyógynövényének értékelése mai ismereteink alapján. *Orvostudományi Értesítő* 87/2: 153-157.
- Rácz G., Rácz-Kotilla E., Szabó L. Gy.* 2012. Gyógynövények ismerete – a fitoterápia és az alternatív medicina alapjai. Galenus Kiadó, Budapest
- Szabó L. Gy.* 2005. Gyógynövény-ismereti tájékoztató gyógyszerészeknek, orvosoknak, kertész- és agrármérnököknek, biológia-tanároknak. Schmidt und Co., Melius Alapítvány, Baksa, Pécs
- Szabó L. Gy.* 2016. Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. *Kaleidoscope* 7/13: 457-515.

- Szabó L. Gy.* 2019. *Mecsek és gyógynövények*. Szerzői kiadás, Pécs
- Szabó L. Gy.* 2020. *Egymásért vagyunk – Személyes emlékezések botanikusokról, tudós tanárokról és kutatókról*. Szerzői kiadás, Pécs
- Szabó P.* 1985. *30 éves a szocialista gyógyszerellátás Baranya megyében*. Baranya megyei Gyógyszertári Központ, Pécs, 1985. (www.gyogyszeresztortenet.hu)
- Szabó T. A.* 1979. *Melius Péter Herbárium – az fáknek, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól*. Kriterion, Bukarest
- Szabó T. A.* 2000. *Lencsés György Ars Medica*. CD, Ars Medica Electronica, Veszprém
- Szabó T. E. A.* 2013. *Várad Lencsés György (1530-1593) és a magyar orvosi-élettudományi szaknyelv a 16. században az Egész orvosságról való könyv, azaz Ars Medica (1577 k.) tükrében*. Magyar Orvosi Nyelv 2: 82-91.
- Szalai M.* 1973. *Fűben-fában orvosság*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Trebbin Á.* 2008. *A pécsvárad Nékám patika...* Hetedhéthatár 2008. október
- Trebbin Á.* 2014. „Geiger Kálmán” in Lárencz L., Szabó L. Gy.: *Dél-Dunántúl neves gyógyszerészei*. 70-71. oldalról, PTE ÁOK, Pécs,
- Treben M.* 2013. *Egészség Isten patikájából*. Duna International Kft., Budapest
- Zelenyák J.* 1908. *A gyógynövények hatása és használata*. Stephaneum, Budapest